

WSTĘP

W roku 1804 powołana przez Senat miasta Hamburga specjalna komisja »Domheimfallskommission« rozpoczęła prace wyburzeniowe jednego z najważniejszych północnoniemieckich kościołów. Prace rozbiórkowe zostały poprzedzone przeniesieniem i nadaniem nowej funkcji wyposażeniu wnętrza, w tym monumentalnego ołtarza z prezbiterium. Do dzisiaj pozostały niewyjaśnione zagadnienia dotyczące historycznego kontekstu i dziejów powstania tego późnośredniowiecznego czteroskrzydłowego retabulum, jego pierwotnej konstrukcji oraz ikonografii, wreszcie dzisiejszej lokalizacji poszczególnych jego fragmentów.

Celem niniejszych badań jest zatem możliwie obszerna rekonstrukcja sakralnego miejsca kultu,¹ tym bardziej, że monografia głównego ołtarza katedry hamburskiej nie została jeszcze opracowana. Dotychczasowe badania koncentrowały się na pozostających w zbiorach Muzeum Narodowego w Warszawie malowanych tablicach niedzielnej odsłony, stanowiących jeden z największych zachowanych średniowiecznych cykli maryjnych. Przedmiotem wielokontekstowych wcześniejszych dociekań i interpretacji były zarówno poszczególne domniemane fragmenty ołtarza jak też jego wybrane aspekty. Tak więc niniejsza publikacja przedstawia często niezadowolający stan badań.

Powyżej wzmiankowane braki stanu badań mniej spowodowane były ograniczonymi przed rokiem 1989 możliwościami transgranicznej pracy badawczej – od 1967 skrzydła ołtarza katedry hamburskiej pojawiają się w katalogu zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie² –, bardziej natomiast negatywną oceną jakości malowideł pokutującą od czasów Carla Georga Heise.³ Po raz pierwszy zwrócił na to uwagę Volker Plagemann w roku 1995 w osobnym, poświęconym retabulum rozdziale swojej publikacji *Kunstgeschichte der Stadt Hamburg*.⁴ Historia badań ołtarza unaocznia wagę zastosowania w historii sztuki jednocześnie kilku metod badawczych. W zakresie badań nad średniowiecznym malarstwem tablicowym Hamburga apelował w ostatnim czasie Bruno Reudenbach o narzucającą się wręcz konieczność metodologicznych zmian.⁵

Owa zmiana orientacji rozpoczęła się od momentu zorganizowania wystawy milenijnej w hamburskiej Kunsthalle. Niniejsza praca stanowi więc okazję do

¹ Odnośnie budynku sakralnego w aspekcie funkcji oraz lokalizacji obrazów por.: Suckale 1999; o miejscu ołtarza i liturgicznej inscenizacji kościelnego roku por.: Reudenbach (Altar) 1999.

² [Slg. Kat. Warschau 1967, kat. nr 1733]; angielskie wydanie Slg. Kat. Warschau, tom 2, 1970, s. 291 i następne, kat. nr 1733. – Slg. Kat. Warschau 1972, s. 328 i następne, kat. nr 129; angielskie wydanie 1977, s. 354–359, kat. nr 129. – Slg. Kat. Warschau 2000, s. 160–172, kat. nr 38.

³ Heise 1918, s. 117–120.

⁴ Plagemann 1995, s. 92–98, tutaj s. 90 i następne.

⁵ Reudenbach (Tafelmalerei) 1999.

umówienia szeregu nowych, powstałych wówczas opracowań dotyczących hamburskiego retabulum,⁶ stanowiąc przyczynek do wspomnianej wyżej rewizji.

Na niniejszą pracę składają się cztery rozdziały, z których każdy różni się zastosowanym podejściem badawczym. Podział taki służy próbie zebrania w jednym opracowaniu zróżnicowanych poglądów wielu badaczy, stanowiąc swoistego rodzaju syntezę tychże stanowisk.

Pierwsza część pracy koncentruje się na określeniu lokalizacji przedmiotu badań oraz pochodzeniu zachowanych fragmentów retabulum. Stąd zamieszczona na wstępie rekapitulacja wydarzeń związanych z wyburzeniem Katedry w Hamburgu, a także przedstawienie przyczyn rezygnacji z utrzymania w całości wyposażenia kościelnego. W tym celu ponownie przebadano oraz zinterpretowano materiały źródłowe, w szczególności zachowane w Archiwum Państwowym w Hamburgu, a opublikowane przez Kaia Mathieu protokoły komisji do spraw katedry.⁷

Przed prezentacją wyników ostatniej konserwacji przedstawione zostały wyniki badań z XIX wieku, opracowane lub przekazane w większości przez historyków i konserwatorów. Znajdujący się w Archiwum Państwowym w Hamburgu rysunek zaginionej części środkowej ołtarza okazał się być kluczem do rekonstrukcji ołtarza.

Do tej pory w centrum zainteresowania historyków sztuki w pierwszym rzędzie pozostawał twórca oraz styl ołtarza katedry hamburskiej, co znalazło wyraz w omówieniu trzech głównych tez, postawionych przez Carla Geорга Heise⁸ (w oparciu o badania Heinricha Reincke⁹), Haraldą Buscha¹⁰ oraz Volkera Plagemanna.¹¹

Ostatni rozdział omawia ikonograficzny program dzieła. Ikonografię ołtarza odczytać można w kontekście polityki kościelnej i świeckiej na progu ery nowożytnej. Interpretacja ta stanowić ma bodziec do dalszej dyskusji.

⁶ Ausst. Kat. Hamburg (Goldgrund) 1999; Ausst. Kat. Hamburg (Burgen) 1999; Plagemann (Kunst) 1999. – Porównaj wykłady wygłoszone w końcu 1999 w kościele St. Jacobi w Hamburgu, opublikowane: Plagemann 2000.

⁷ Mathieu 1973, s. 125–200.

⁸ Heise 1918, s. 117–120.

⁹ Reincke 1916, s. 119.

¹⁰ Busch, H. (Meister) 1940, s. 25–27, a także s. 79–81, WVZ nr 104–115.

¹¹ Plagemann 1995, s. 92–98.